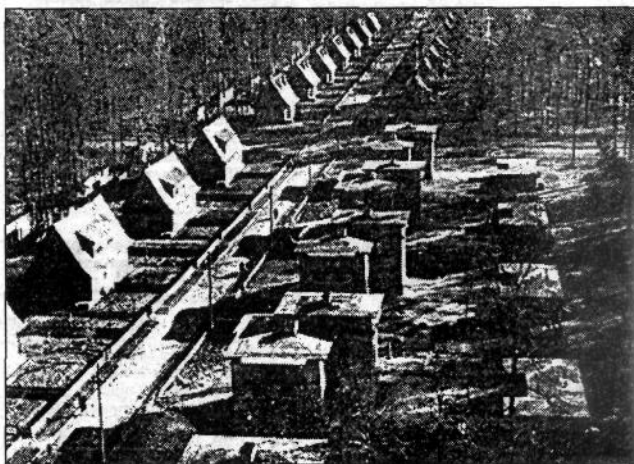

Історія містечка на Рівненщині, якому дивувалися навіть у Європі

Недавно у “Надслучанському віснику” було вміщено фотоілюстрацію про унікальне природне явище – геологічний заказник “Базальтові стовпи”, розміщені на території ПАТ “Івано-Долинський спецкар’єр” у Костопільському районі. Як виявилось, не менш унікальним було у недалекому минулому і селище Янова Долина, загублене у пожарищах воєнного лихоліття Другої світової. Переконані, нашим читачам буде цікаво дізнатися про історію створення, життя і загибелі цього поселення. Воно постало з красивої легенди і зникло в результаті реальної трагедії. Унікальне робітниче поселення на Рівненщині, яке могло б і сьогодні слугувати взірцем, як слід поважати працю і дбати про побут працівників. Воно проіснувало недовго, але назавжди увійшло в історію, причому не лише нашого краю. Якось на польських історичних сайтах і форумах довелося натрапити на цікаві фотографії робітничого селища в Яновій Долині. Серед них і родинні фото, і фото з життя самого селища. Яким же воно було, взірцеве, небачене раніше на Волині селище, де добували унікальний камінь, — Янова Долина?

Янова Долина, листівка 1930-х років.

ЛЕГЕНДИ І РЕАЛІЇ

Сучасне село Базальтове, що неподалік Костополя, колись носило красиву поетичну назву Янова Долина. Саме тут зна-

просторової організації території, аналогічний, наприклад, розплануванню селищ Кіфхук у Голландії (1925-1930 рр. арх. П. Ауд) та Даммершток у Німеччині (1927-1928 рр., арх. В. Гропіус) зі строгим дотриманням принципу стрічкової забудови та застосуванню в архітектурі Фінляндії ландшафтний принцип. Розпланування селища Янова Долина на Волині стало взірцем реалізованого новітнього раціоналістичного підходу до формування урбанізованих просторів, створення комфортного середовища проживання та відпочинку, а його забудова – гармонійним ансамблем, що відобразили основні архітектурно-стилістичні тенденції першої третини ХХ ст.”

ЗОЛОТІ ЧАСИ ЯНОВОЇ ДОЛИНИ

Будівництво поселення розпочалося в 1936 році. Тоді ж звели 40 житлових котеджів із запланованих ста. Розробники одразу поставили за мету зробити селище взірцевим. І їм це дійсно вдалося. Мальовнича навколишня природа надихала на нові й водночас практичні ідеї. Вулиці, прокладені просто серед лісу, було спрямовано до доріг, що вели до навколишніх сіл Злазне, Головин, Підлужне. До Злазного проклали навіть велосипедну доріжку.

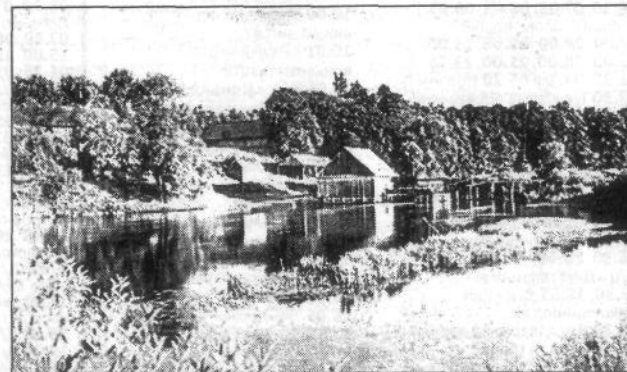
Проїжджу частину і тротуари вкрили бруківкою. З дерев’яних брусів на базальтових фундаментах зводили дво-, чотири- і шестиквартирні житлові будинки, які вкривали червоною черепицею і оточували палісадниками.

Цікаво, що вулиці позначалися лише початковими літерами – А, В, С, D. Назви мали лише основні артерії селища: G – Головна, K – Колейова (Залізнична), Z – Замикаюча (з боку Горині). Стометрова завширшки вулиця-алея S (Спацерова) призначалася для прогулянок.

Але найбільшою дивиною, особливо для сільської місцевості, були “зручності” — водопровід, каналізація та електрика. Містечко мало 60 телефонів. Був навіть власний великий аеродром. Були в Яновій Долині сучасно обладнані школа, дитсадок, поліклініка, поліцейський відділок, пожежна станція.

А ще — в місцевому обігу власні гроші, які можна було “отварити” в селищних торгових точках.

До речі, про торгівлю. Ось що розповідав у своїх спогадах колишній мешканець Янові Долини, громадянин Польщі Богуслав Собонь (спогади наводить у своїй книзі “Минувшина Рівненщини — далека і близька” рівненський архівіст і дослідник Чеслав Хитрий):

Окраїни Янові Долини.

А ось як Богуслав Собонь згадує селищну школу: “Була вона комфортним будинком, що відрізнявся від стереотипних шкіл того періоду. Школа мала електричний струм, місцеве радіомовлення. З центральним опаленням. І навіть автоматичним джерельцем для пиття води. Кожен учень мав власну шафку, в якій зберігав фартурх і деякі дрібні речі”.

ТРАГІЧНІ СТОРІНКИ В ІСТОРІЇ ЯНОВОЇ ДОЛИНИ

У 1939 році в Яновій Долині налічувалося близько трьох тисяч мешканців, більшість з яких поляки. З приходом советів щасливе життя в робітничому містечку закінчилося.

НКВД, репресії, Сибір... На місці, де будували костел, совети влаштували табір для польських військовополонених, огородивши територію колючим дротом і спорудивши кілька бараків. Полонені рядового складу працювали на завантаженні каменю в кар’єрі, а офіцерів вивозили вглиб Росії. У 1941-1943 роках там був табір уже для радянських полонених вояків, у якому утримували понад 10 тисяч осіб.

“Подих” нового радянського порядку мешканці Янові Долини відчували одразу. Як згадував Богуслав Собонь, коли 19 вересня 1939 року радянські танки з’явилися в селищі, радянський офіцер, побачивши мешканців у капелюхах, підозріло запитав, чи це не поміщики. А почувши у відповідь, що це робітники копальні, дуже здивувався і буркнув: “Разберьомся”. Зі спогадів Богуслава Собоня:

“Характерною рисою советського життя було “організу-

ходиться одне із “Семи природних чудес України” — геологічний заказник “Базальтові стовпи”. Тут знімали деякі сцени відомої української кінострічки “Поводир” і кліпи співачки Руслани. З цим місцем пов’язано чимало легенд. Кам’яні брили, що каскадом спускаються до кар’єру, заповненого неймовірної чистоти водою, подекуди сягають кількадесят метрів заввишки.

Це дивовижне каміння — не що інше як застигла мільйони років тому вулканічна магма. Пісок і крейда заховаля їх від людей на багато-багато віків, аж доки випадок знову не підняв їх на поверхню. За однією з легенд першим на базальтові поклади натрапив місцевий чоловік ще в 1635 році. Копуючи колодязь, селянин зламав лопату об каміння, з якого згодом зробив фундамент для власної хати. За іншою легендою, появу базальтових стовпів буцімто спричинила пригода польського короля Яна Казимира, який, полюючи в цій місцевості, втратив коштовного персня. Щоб помітити місце втрати, зробив позначку на камені у вигляді хреста. Каблучка так і не знайшлася. Але там, де її шукали, сталося диво — із землі постали небачені кам’яні брили. Місцевість назвали Яновою Долиною.

З давніх-давен там видобували базальт. У міжвоєнний період там працювало найбільше підприємство Волинського воєводства і найбільший у тодішній Польщі базальтовий кар’єр. Залізничною гілкою Янова Долина-Костопіль щодня доставляли продукцію до залізничної станції в Костополі, а далі — до Європи. Вулиці й площі Праги, Парижа, Варшави, Брюсселя, Кракова, Відня, Люксембурга, Лондона вимощені нашим базальтом.

З селищем у Яновій Долині пов’язані трагічні сторінки українсько-польської історії. У Польщі їх називають волинською різаниною, в Україні — волинською трагедією. Оцінка тих подій нехай залишається за фаховими істориками, ця ж розповідь про унікальне робітничє містечко на міжвоєнній Рівненщині, яке було взірцем організації праці, побуту і відпочинку в східній Європі. Подивитися на нього і перейняти досвід до Яновій Долини приїжджали цілі делегації, про нього писала центральна польська преса. А “Газета польска” називала Янову Долину матір’ю польських автострад.

НЕБАЧЕНЕ МІСТЕЧКО НАД ГОРИННЮ

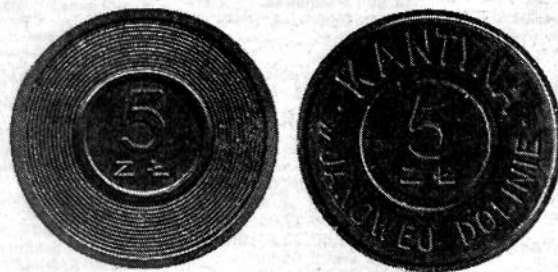
У Яновій Долині добували базальт і в часи російського панування в краю, але тільки польський уряд в 1928 році розгледів справжню цінність тамтешніх неродючих земель. Замість, як раніше, купувати базальт у Швеції, польська влада розгорнула широкомасштабний видобуток каменю на Рівненщині. До 1934 року в каменоломнях Яновій Долини працювали тисячі робітників.

Тоді виникла ідея збудувати там робітничє селище на площі 107 гектарів. За основу взяли креативну розробку австрійського архітектора Адольфа Лооса.

Так серед лісу на мальовничих берегах Горині постало унікальне містечко, якому історики й архітектори дивуються й досі.

Професор архітектури Ольга Михайлишин у своєму дослідженні “Взірцеве селище Янова Долина як новий тип робітничого поселення на Волині у 30-х роках ХХ ст. (Вісник Львівського національного аграрного університету. Збірник наукових праць, 2009) писала:

“...був чітко виражений новітній для свого часу підхід до

Власні гроші в Яновій Долині.

“На територію селища не пускали приватну торгівлю. Торговля велася через кооператив “Spolem”. У магазинах кооперативних можна було купити все, крім алкоголю. Найближчий пункт з продажу алкоголю був у селі Злазне. Дякуючи цьому, не існувало в Яновій Долині проблем, пов’язаних з алкоголізмом”.

У центрі містечка, на узвишші, планували звести костел. Адже доти тимчасовим храмом служила дерев’яна каплиця Христа Збавителя. Будівництво розпочали за проектом лугського архітектора Владислава Стахоня, який обрала конкурсна комісія в 1937 році. Але побудову в 1939-у припинили через військові дії.

ЧЕМПІОНИ З ЯНОВОЇ ДОЛИНИ

Цікаво, що мешканців селища поєднувала не лише спільна робота на каменоломнях, а й дозвілля, для якого в містечку було все необхідне. Центром громадського життя, таким собі народним домом, слугував одноповерховий дерев’яний будинок на головній вулиці, який називали “блоком”.

Там розмістилися кінозал, готельні номери, житлові кімнати для неодружених спеціалістів, їдальня, торгові кіоски. Саме біля “блоку” і зосереджувалося все громадське життя містечка. Там були танцювальний майданчик і стадіон.

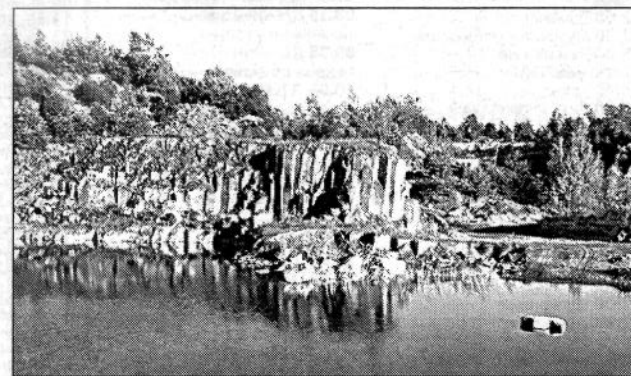
Ось як про це згадує Богуслав Собонь: “Окрім кіносеансів у “блоці”, виступали з виставами театри навіть з Варшави, відомі співаки. Відбувалися концерти, виступи різних ансамблів, танцювальні забави. На танцях грали духові оркестри, гірничий та пожежний і джазовий ансамблі. Над Горинню організовано було три зрадіофонізовані купальні з басейнами для плавання, прокатами байдарок і човнів. Бажаючі потанцювати могли скористатися з естрадних платформ. Відомий передвоєнний львівський шлягер: “... а якби колись народитися мав знову, то лише в Яновій...”. Копальня мала власний спортивний клуб “Стрілець”, в якому працювали секції боксу, плавання, веслування, боротьби, хокею і футболу. Футбольна команда “Стрілець” успішно виступала в першості Волині.

А хокеїсти були навіть чемпіонами Волині. Незмінним лідером змагань у Східній Польщі була й команда лижників з Яновій Долини. Про їхні успіхи, як і про життя у вірцевому робітничому селищі в цілому, регулярно повідомляла місцева газета “Janova Dolina-Glos Robotnika” (“Янова Долина-Голос робітника”), яку фінансувала копальня. Тираж видання складав чотири тисячі примірників.

Тижневик розповідав про спортивні секції і їх успіхи.

вання” всіх і всього для хвали вождя всіх народів, батька, вчителя, партії, СРСР. З’явилося щось таке, як стахановський рух (змагання). На головних вулицях виставлено було діаграми, таблиці та фотографії передовиків-стахановців. З okazji всіх державних свят всі будинки і вулиці були прикрашені в червоний колір. Присутність на маніфестаціях і мітингах була обов’язковою і контрольованою. Що загрозувало в разі відсутності? Привид Сибіру був загальноприсутній! ...політрук Баранов у Яновій Долині був царем і Богом. В одну мить стало зрозуміло, що те, з чим маємо стосунок — не що інше як російський імперіалізм, тільки вдягнутий у червоний колір, настроєний в інтернаціональні гасла і облудні заклики”.

За словами Собоня, згодом (через наступ німецьких військ) товаришу Баранову довелося втікати: “Товариш Баранов утікав автомобілем, звантаженим повністю майном, згромадженням під час свого понад десятимісячного панування...”. З приходом німецьких військ мешканці Яно-

Старий кар’єр і базальтові стовпи.

вої Долини знову потрапили під підозру — цього разу за симпатії до радянської влади. Каменоломня працювала вже на потреби Німеччини і її військ. Однак саме селище вражало навіть окупантів, які дивувалися, що так далеко від своєї батьківщини солдати можуть почуватися, як у Європі. За спогадами пана Собоня, німці організували в приміщенні “блоку” реабілітаційний центр, де німецькі вояки одужували після поранень. Але найстрашніше чекало мешканців вірцевого містечка попереду. Квітневої ночі 1943-го, за три дні до Великодня, Янова Долина перетворилася на живий смолокип і стала Долиною смерті.

Унікальне робітничє поселення разом з 600-а (за іншими оцінками — понад 800-а) його мешканцями було знищене. Сьогодні на його місці село Базальтове. Колишня назва вгадується лише в назві сучасного базальтового кар’єра — Іванодолинський. На території села подекуди, порослі деревами і травою, ледь-ледь вгадуються колишні ретельно сплановані вулиці, із землі стирчать залишки фундаментів будівель, бетонні септики, надгробки старого цвинтаря... Про трагедію нагадують пам’ятники невинно убієнним і загиблим у воєнному протистоянні.

Джерела фото: wolyn.freehost.pl, [NAC, kresowianie.info](http://NAC.kresowianie.info), wolhynia.pl

Джерело: РівнеРетроРитм